

İBN SİNÂ'NIN “SİNÂ” ADI ÜZERİNE

Mehmet BAYRAKDAR*

Özet:

İbn Sînâ'nın adındaki Sînâ adı, yakın zamanlarda merak konusu olmuştur: bazı doğulu ve batılı bilginler bu Sînâ adının anlamının ne olduğu, nereden geldiği ve Sînâ Dağı veya Çölü ile bir ilişkisinin olup olmadığı gibi sorular sormuşlardır. Ancak şimdiye kadar konuyla ilgili her hangi bir açıklama ortaya konmamıştır. Biz Medlerin tarihiyle ilgili çalışmalarımız esnasında konuyla ilgili bir bilgiye ulaştık. Bu küçük notta onu okuyucuyla paylaşacağız. Sînâ adı hakkında elde ettiğimiz bilgi, İran Azerbeycanı'nda Medlerin “Sintha” ve Medlerden sonra Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde “Sehna” adıyla anılmış bir yer adı olduğudur. Anlamı muhtemelen “Sur” veya “Kule” demektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Sînâ, Sînâ, Azerbeycan, Sintha, Sehna.

An Assessment Name Sina in the Name of Ibn Sina

Abstract:

The name Sina in the name of Ibn Sina had been the subject of curiosity in the recent years; some Eastern and Western scholars wanted to know the origin and meaning of the name Sina as well as whether this name Sina has any connections or not with Sinai Mountain and Sinai Desert. But up to now no explanation has been put forward. In the course of our research about the history of Meds we came across with some knowledge; in this short note we will share it with our readers: The origin of the name Sina is Median place name “Sintha” in Iranian Azerbaijan, whose meaning is most probably “Tower” or “Wall”. And in the early Middle Ages the name became known as “Sehna”.

Key Words: Ibn Sina, Sina, Azerbaijan, Sintha, Sehna.

* Prof. Dr., Yeditepe Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Bir not şeklindeki bu küçük makalede İbn Sînâ'nın (980-1037) adındaki "Sînâ" sözcüğünün nereden geldiğini ve ne gibi bir anlam taşıdığını açıklamaya çalışacağız.

1974 yılından bu yana zaman zaman İbn Sînâ'nın adındaki "Sînâ" sözcüğünün aslı nedir diye düşünmekteydim. Çünkü yanında doktora yaptığım ve tez danışmanım Roger Arnaldez (1911-2006), 1974 yılındaki bir doktora dersinde İbn Sînâ'dan bahsediyordu ve bazıları gibi kendisinin de Sînâ adı üzerine düşündüğünü; ancak bir çözüm bulamadığını belirtmişti. İlk başta akla Sînâ (Sînâi) yarım adasının adı ve Kur'an'da geçen "Tür-i Sînâ" deyimini gelirse de, bunların açıklayıcı olmadığını söylemişti.

Aradan yıllar geçtikten sonra İbn Sînâ ve felsefesi hakkında çalışmalarıyla meşhur Belçikalı Müslüman bilgin Jean Michot (Yahya Michot ve takma adıyla Nasreddin Lebateiler olarak da bilinir) ile 1997 yılında İstanbul'da bir konferansta beraber olmuştuk. Bana, İbn Sînâ adındaki Sînâ sözcüğünün aslı hakkında bir bilgimin olup olmadığını sormuştu. Ben de, uzun süredir bununla ilgilendiğimi ancak kesin bir çözüme ulaşamadığımı söyledim. Kendisinin de aynı durumda olduğunu ve bir ipucu yakalayamadığını belirtti. Dolayısıyla buradan İbn Sînâ adındaki bu "Sînâ" adının veya sözcüğünün bazı kimselerin ilgisini çekmiş olduğunu anlıyoruz.

Bilindiği gibi ne İbn Sînâ'nın öğrencisi Buzcânî tarafından tamamlanan otobiyografisinde (Sîretü'ş-Şeyhi'r-Reîs İbn Sînâ), ne de onun hakkında bilgi veren klasik ve modern dönem tabakat kitaplarında konuyla ilgili hiçbir açıklama yoktur. Bu durum, bize iki şeyi farz ettiriyor: Ya o zamanlar Sînâ sözcüğünün ne olduğu biliniyordu; ya da hiç bilinmiyordu ve ilgi çekmemişti. Biz bu iki faraziye, ikincisinin doğru olabileceğini düşünüyoruz. Aksine birinci faraziyenin doğru olduğunu kabul etsek bile, Sînâ sözcüğü hakkında bir şey söylenmemiş olduğundan sorumuz yine çözümsüz kalacaktır. Son beş yıldır Medlerin kökeni ve tarihleri hakkında çalışıyordum; bunun için de konuyla yakından ve uzaktan ilgili yazılanları okuyordum. Okuduğum bir makalede Sînâ adı veya sözcüğüyle ilgili bir ipucu yakaladığımızı inanıyoruz.

Med, Pers ve Asur tarihi uzmanı, Persepolis yazıtlarını çözen ve Medlerin Türk soylu olduğunu kabul eden meşhur İngiliz generali ve oryantalisti Henry C. Rawlinson'ın 1841 yılında yayımlanmış olan "Memoir on the Site of the Atropatenian Ecbatana" (Küçük Azerbeycan'ın Hemadan Kenti Hakkında Sunum) adlı makalesini okudum. Allah'ın yardımıyla aradığımı bu makalede bulduğumu sanıyorum.

Makalenin konusu Medlerin başkenti olan, Yunanlıların deyişle Ecbatana (Agbatana) ve Perslerin deyişle Haggmâtana, yani bugünkü adıyla Hemadan kenti üzerine olduğu için, ister istemez ilgimi çekmişti. Makalede yazar, Hamdullah Mustavfî'nin (1281-1349) "Nazhetü'l-Kulûb" adlı eseriyle Zekeriya el-Kazvinî'nin (1203-1283) "Asarü'l-Buldân" adlı coğrafya eserlerinden hareketle Küçük Azerbeycan'ın sınırlarını belirlemeye çalışır. Zekeriya el-Kazvinî'nin özellikle Küçük Azerbeycan'ın (Atropaten) güney sınırının Sînâ dağlarına kadar uzandığını belirttiğini söyler.¹

1 Rawlinson (H.C.): "Memoir on the Site of the Atropatenian Ecbatana", the Journnd of the Royal Geographical Society of London, 1841, c. 10, s. 70.

Sonra Sînâ adını açıklamak için dipnotta H. C. Rawlinson şöyle der: "Hamdullah Mustavfî'nin Kürdistan dağları için kullandığı Sînâ adının, çok eski bir ad olduğunu ve türetilmiş bir ad olma yerine, aslını bölgenin o zamanki başkenti Sehna (Sehna) adından aldığını gösterir."² Bilindiği gibi Zagros Dağları'nın en azından bir bölümünde daha çok Kürtler yaşadığı için, bazı Müslüman Ortaçağ bilginleri ve özellikle batılı bilginler Zagros Dağları'nı "Kürt Dağı" veya "Kürdistan Dağı" adıyla da anmışlardır.

Daha sonra da, H. C. Rawlinson'un makalesini yazdığı 1841 yılına göre çağdaş bir ad dediği Sehna'nın, eski kaynaklarda Med ülkesinde bulunduğu söylenen Sintha Sur'u olduğunu belirttikten sonra, Sînâ ve Sehna (Sehna) adlarının aslının, Medce Sintha (Bu sözcük, Sinsa, Sinta veya Sinha şekillerinde de okunabilir) adının olduğunu ve bu aynı adın Ortaçağ'da telaffuzu bozularak Sînâ ve Sehna şekillerini aldığını anlatır.³

Sintha (Sehna veya Sînâ) o halde, İran Azerbeycanı'nın en güney sınırı içinde, diğer bir ünlü eski Med şehri Şîz'in⁴ altında ve bugünkü Kuzey Kirmanşah bölgesinde, Medlerin başkenti Hemadan'dan çok uzak olmayan dağlık bölgenin adıdır. Burada tam olarak belli olmayan husus, Sintha sözcüğünün yerin adı mı, yoksa orada bulunan surun adı mı veya kentin adı mı olduğu hususudur. Bununla birlikte, H. C. Rawlinson'un, orayı gezdiği yıllarda bölgenin başkenti olduğunu söylemesinden Sintha'nın bir kent olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla verdiğimiz bu bilgiler ışığı altında İbn Sînâ'nın adındaki "Sînâ" sözcüğü büyük bir ihtimalle, eski çağlarda Medlerin Sintha (Sinha, Sinta) adıyla ve Ortaçağ'da Müslümanların Sînâ, Senha veya Sehna adıyla andıkları ve yukarıda kısaca tanıttığımız İran Azerbeycanı'ndaki yer adından gelmektedir diyebiliriz.⁵

İbn Sînâ, otobiyografisinde kendi adını "Ebû Alî el-Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ" olarak verdiğine göre, Sînâ yakın veya daha uzak dedelerinden birisinin adıdır. İbn Sînâ'nın yukarıdaki tam adı dikkate alındığında, dedelerinden birisinin Sînâ adını taşıdığı anlaşılır. Bilindiği gibi İbn Sînâ'nın kendisi Buhara'nın Afşana kentinin Kışlak kasabasında doğmuştur; annesi Sitare oralıdır; babası Abdullah ise, Belhidir. Muhtemelen dedesi veya dedesinin babası gibi uzak veya yakın ataları İran Azerbeycanı'nın Ortaçağ'da ve modern dönemlerde Sînâ ve Senha (Sehna) adıyla anılan Medlerin Sintha kentinden Belh'e göçmüş olmalıdır.

2 Agy.: Agm., s. 70, dipnot 3.

3 Agy.: Agm., s. 111.

4 Şîz adı, Medce Cis adının Arapçaya bozulmuş şeklidir. Şîz, Müslüman yazarlarca Şît, Şîr, Şîn, Şîz, Sîr, Sîz, Sebz ve Şebîz gibi farklı adlarla, Yunanlı ve Romalı yazarlarca canzaca, chazene ve Gaza gibi adlarla anılmıştır.

5 Sehna hâlâ yer adı olarak bugün Azerbeycan'ın dışında bazı yerlerde de kullanılmaktadır. Örneğin Pakistan'ın Gujrat bölgesindeki bir küçük kentin adı Sehna'dır; Kerkük'te, Sehna denen bir yer adı vardır ve orada Katolik Kaldani Hıristiyanlarının aynı Sehna (Sihnah, Sehane) adıyla bir dioces'leri vardır.

Gelelim Sînâ sözcüğünün bir anlamı olup olmadığı meselesine; H.C.Rawlinson'ın dediği gibi Sînâ ve Sehna sözcükleri türemiş adlar olmadığından ve Medce Sintha sözcüğünden bozma olduklarından kendi başlarına anlamları yoktur; Sintha sözcüğünün anlamı neyse onların da anlamları o olmalıdır. Ancak aşağıda işaret edeceğimiz ve üzerinde kısaca duracağımız gibi Sînâ sözcüğünün aslı olan Medce sözcük Sintha'nın, Sînâ Yarımadası'nın ve Sînâ Dağı'nın adlarıyla ve aynı zamanda Sümerlerin güneş tanrıçası Sin ile bir ilgisi ve ilişkisi varsa, Sînâ sözcüğüne bir anlam yüklemek de olanaklı olabilir.

O halde yukarıdaki anlatımdan İbn Sînâ'nın adındaki Sînâ sözcüğünün Sînâ Dağı⁶ (Tûr-i Sînâ) veya Sînâ Yarımadası ile doğrudan bir ilişkisi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, "Sînâ Oğlu" demek olan İbn Sînâ adı, atalarının İran Azerbeycanı'nın yukarıda adını andığımız Med kenti Sintha veya Ortaçağ'daki adıyla Sînâ kentinden olduğuna işaret etmektedir. İbn Sînâ adındaki Sînâ sözcüğü de söz konusu Med kentinden gelmektedir.

Ancak, İbn Sînâ'nın adındaki Sînâ sözcüğünün kaynağı olan Medce Sintha sözcüğünün, Sînâ (Sînâi) Yarımadası'nın adı "Sîna"(Sînâi) ve "Sînâ Dağı" olarak çevrilen veya anlaşılan, Kur'an'ın Mü'minûn Suresi'nin 20. ayetinde "Tûru Sînâ" ve Tîn Suresi'nin 2. ayetindeki "Tûru Sînîne" deki ifadelerde geçen "Sînâ" ve "Sînîn" sözcükleriyle ve Sînâ Yarımadası'nın (Sînâi) adıyla dolaylı bir ilişkisi olabilir. Bu mesele bölgenin tarihini de ilgilendiren uzun bir konudur. Konunun teferruatına girmeden, sadece Sînâ adının Medce Sintha sözcüğüyle bir ilgisinin olabileceğini gösterme bakımından kısaca bazı bilgiler vermenin de yararlı olacağını düşünüyoruz.

Fakat bundan önce, tefsir kitaplarında ve meallerde söz konusu Kur'an ayetlerinde geçen sözcüklerin karşılığı olarak "Sînâ Dağı" şeklinde verilen anlamın kısmen yanlış olabileceğini belirtelim. Çünkü "Sînâ Dağı" diye Sînâ Yarımadasında özel bir dağ yoktur; dağ anlamı olan "Tûr" sözcüğü cins isimdir, özel isim değildir. Bu kısmi yanlışlık özellikle Tîn Suresindeki "Sînîn" sözcüğüne verilen anlamda görülür. Ayette geçen "Sînîn" sözcüğü, Sînâ sözcüğünün çoğulu olmalıdır. Bu açıdan Tûr-i Sînâ deyiminin, Sînâ Yarımadası'ndaki dağlar ve Tûr-i Sînîn deyiminin de "Sînâ Dağları" veya "Sinlilerin Dağı" şeklinde anlamları olmalıdır; çünkü Milat'dan çok eski dönemlerde Samiler bölgeye gelmiş olan Medler, Sakalar gibi Türk soylulara Doğu'dan ve Çin'den gelen halk anlamına Sinli diyorlardı. Hz Musa'nın vahiy aldığı dağ ayetlerde sadece "Tûr" olarak anılmıştır. (Bakara: 63, 93; Nisâ: 154; Meryem: 52; Tâhâ: 80; Kasas: 29, 46; Tûr: 1). Musa'nın vahiy aldığı dağ, Tora'da "Horeb" veya "Horeb Dağı" olarak anılır ve günümüzde Arapça olarak da Musa Dağı anlamına "Cebelu Mûsâ" denmektedir.

Esas konumuza dönecek olursak; Sînâ (Sînâi) bölgenin tarihçilerinin bir kısmı, Sînâ (Sînâi), adının aslı konusunda iki görüş ortaya atmışlardır. Bir kısım tarihçiler, yarım adanın adının Sümerlerin ay veya güneş tanrıçasının adı olan "Sin" sözcüğün-

6 Kur'an, Tîn, 2.

den geldiğini söyleylerken, diğer bir kısmı ise, çalı ve çalılık anlamına İbranice “Samech”, “Yud” ve “Nun” sözcüklerinden geldiğini söylemişlerdir. Ancak, ikinci gurup tarihçilerin önerdiği İbranice sözlükler, ne etimolojik ve ne de morfolojik olarak Sînâ kelimesini açıklayıcıdır. Yaygın ve tutulan kanaat birinci görüştür. Çünkü sadece dil değil, bölgenin çok eski tarihi de önemlidir. Samiler bölgeye gelmezden çok önce, Sînâ Yarımadası'nın yerli halkı, haklarında fazla bilgi olmayan Monitu'lardı; Araplar da onların ülkelerini Turkuaz anlamına “Mafkat” adıyla anıyorlardı. Sînâ yarımadası ve oradaki bazı mekanların Hz. Musa'dan çok önce kutsal yerler olduğu kabul ediliyordu.

Monitu halkının Sümerlerle ırksal bir ilişkilerinin olup olmadığı şimdilik kesin olarak bilinmiyor. Ancak Orta Doğu'da ve Mısır'da Sümerlerin kültürel ve dini etkilerinin olduğu biliniyor; mesela Sabîlerin güneş tanrısının adı da Sin'dir. Ayrıca Musa'dan çok önce Sümerler, Medler ve Sakalar gibi Türk soylu Ural-Altay uluslarının, Sümerlerin MÖ. 4000 yılı civarında, Medlerin ve Sakaların MÖ. 2500 yılı civarında Babile hâkim olarak Filistin ve Mısır'a kadar indikleri bilinmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi konunun tam olarak ele alınıp tartışılması oldukça uzun bir mesele olduğundan burada biz sadece verdiğimiz bu kısa bilgilerden şu sonuca gitmek istediğimizi belirtmekle yetineceğiz:

Hem bugün Arapça olarak Sînâ, İbranice ve batı dillerinde Sînâi şeklinde yazılıp okunan Sînâ Yarımadası'nın taşıdığı bu Sînâ sözcüğünün, hem de batılıların Sintha şeklinde okumuş oldukları Medce sözcüğün, Sümerce Sin sözcüğüyle bir ilişkisi olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki, Sümerlerin güneş tanrıçası Sin, dişil bir tanrı olduğundan, Sümerce Sin sözcüğü Sami kavimlerine geçince, Sami dillerinin yapısal özelliğine göre dişil eki ve “î” şelinde okunan nisbet “Ya”sı eki alarak “Sînâ” ve “Sînâi” şekillerine dönüşmüştür; sözcüklerin Arapça ve İbranice harflerle yazılışlarını dikkate aldığımızda bunu çok kolaylıkla görebiliriz. Medce Sintha sözcüğünün de, Sümerceden geçmiş olabileceğini ve sonundaki “tha” sözcüğünün de bir iyelik eki gibi bir ek olabileceğini (Sin+tha) düşünebiliriz. Sözcüğün Sümerlerden mi Medlere veya Medlerden mi Sümerlere geçmiş olduğu meselesi ayrı bir tartışma konusudur. Ancak her iki ulusun da Ural-Altay uluslarından oldukları düşünülürse, sözcüğün az çok farklı telaffuzla ve anlama her iki ulusa ait ortak sözcük olduğu kabul edilebilir. Bu durumda Sümercedeki Sin sözcüğünün, Medcedeki karşılığı Sintha sözcüğü olmuş olur. Hatta Sînâ ve Tur sözcüklerinin Ural-Altayca sözcükler olduğunu ve Sami dillerine Ural-Altaylıların Orta Doğu'daki hâkimiyetleri sonucu geçtiğini iddia ediyoruz. Bilindiği gibi özellikle Persler Türklere “Tur” adını vermişlerdir; bunun Farsça çoğulu Turân da Türkler demektir. Tur ve Sin veya Sînâ sözcükleri Sami dillerine geçince zamanla yeni anlamlar kazanmışlardır; Tur sözcüğünün dağ anlamı kazanması gibi. Ayrıca Sînâ yarım adasındaki Medyen bölgesinin adı ile Tora'da ve Tanah'ta geçtiği şekliyle yine Sînâ yarım adasındaki Mobed veya Moved kent adlarının Medleri çağrıştırdığı da belirtelim.

Gelelim Sintha veya Sînâ sözcüğünün muhtemel anlamına ve anlamlarına; sözcüğü Sümerce Sin sözlüğüyle irtibatlandırdığımız da, anlamının “güneş” veya “tanrıça” olabileceğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Medce Sintha sözcüğüyle bir ilişkisinin olmadığı düşünüldüğünde, yukarıda belirttiğimiz gibi Sintha’nın eskiden Medlerin ülkesi olan bugünkü İran Azerbeycanı’nın güneyindeki “Sintha Sur”u” şeklinde bir sur adı veya kent adı olduğunu göz önüne alarak, Sintha sözcüğünün ve dolayısıyla Sînâ ve Sehna sözcüklerinin anlamının “sur” demek olduğu söylenebilir. Ancak bizim tercihimiz, Sin, Sintha, Sînâi, Sînâ, bütün bu sözcüklerin asıl anlamının “Güneş” olduğu ve hepsinin Sümerce Sin sözcüğünden bozma olduğu yönündedir. İnsanlığın başlangıcından itibaren diller yapısal olarak farklılaşmıştır, az-çok farklılaşarak dil aileleri oluşmuştur, sözcükler olarak dil neredeyse bütün uluslarda ortaktır. Bugün günümüz dillerinin herhangi birinden bir sözcük seçip, tarihin başına doğru geri gidecek olursak, o sözcüğün az-çok farklılaşmış morfolojisini ve anlamını, aynı dil ailesinden olsunlar ve olmasınlar fark etmez, birçok eski ulusun dilinde görebiliriz. Bu şekilde düşündüğümüzde Samilerdeki, örneğin Arapçadaki güneş anlamındaki “Şems” kelimesinin aslının da, S- Ş ve N-M ses dönüşümleri dikkate alındığında Sümerce “Sin” sözcüğünden türemiş olduğu kolayca anlaşılır. Tarihte oluşan en eski bir ulus kabul edilen Sakaların, “parlak”, “gökyüzü babası” anlamına Taus/Tavus sözcüğü neredeyse bütün dillere geçerek Tanrı anlamı kazanmıştır; Hindlilere geçince Sanskritçedeki Diva, Dyaus/Diyaus Pita; Perslere geçince Devas; Yunanlılara geçince Zeûs/Deûs (günümüz Yunancasında Dias); Latinlere geçince Dyeus Phu-ter (Jupiter de aynı şekilde); Latin kökenli dillerde Dios, Dieu; Türk soylarda Tengri olmuştur. İşte bunun için, F. G. Bergmann Yunanlıların tanrısı Zeûs adının aslının, Sakaların Tavus sözcüğü olduğunu söylemiştir.⁷

Başka bir açıdan konuya bakacak olursak, Tevrat’ın İşaye kitabınının 49 bölümünde Sinim adlı bir ülkeden bahsedilir.⁸ Aynı şekilde Avesta’da da Sâini ülkesinden bahsedilir.⁹ Bu sözcüklerin Çin’i işaret ettiği kabul edilir.¹⁰ Çünkü Persler ve Samiler, doğudan ülkelerine gelen Türklere “Çin’den Gelenler” anlamına “Chionitae” demişlerdir. Birçok bilgin bu Chionitae halkının Hunların atası olan Hyaona ile aynı halk olabileceği ihtimali üzerinde dururlar.¹¹ Öyle, sanıyoruz ki, bu Sâini ve Sinim gibi sözcüklerin de, yukarıda sözünü ettiğimiz sözcüklerle bir ilişkisi olmalıdır. Her neyse, konuyu daha fazla dağıtmadan sonuç kısmına geçelim.

Sonuç olarak İbn Sînâ’nın Sînâ adının, H. C. Rawlinson’ın Sintha şeklinde okuduğu Medce adla doğrudan bir ilgisi vardır. Ancak Sümerlerin güneş tanrısı Sin ile Sînâi (Sînâ) Dağı’nın ve Yarımadası’nın adıyla da dolaylı bir ilişkisinin olduğu söylenebilir.

7 Bergmann (F.G.) : Les Scythes, Halles, 1858, s. 154- 155.

8 Tevrat : İşaye 49, 12.

9 Avesta : Yaşt 13, 144.

10 Darmesteter (J.) : Le Zend-Avesta, Paris 1892-1893, c. 2, s. 554 dipnot 313; Spiegel (Fr. von) : Eranische Alterthumskunde, Leipzig, 1878, c. 3, s. 283.

11 Darmesteter (J.) : Le Zend-Avesta, c. 3, s. LXXXIII.

Kaynakça

- Abdülkerim, *İbn Sînâ'nın Terceme-i Hâli*, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, İstanbul 127.
- Bayraktar, Mehmed, *Medler ve Türkler*, Akçağ Yay., Ankara 2013.
- Bayraktar, Mehmed, *Yunanistan'da Saka Türk'ü Üç Filozof*, Akçağ Yay., Ankara 2013.
- Bergmann (F.G.), *Les Scythes*, Halles, 1858.
- Darmesteter (J.), *Le Zend-Avesta*, 3. cilt, Paris 1892-1893.
- İbn Sînâ, *Sîretü's-Şeyhi'r-Re'is İbn Sînâ*, Yay., W. E. Gohlman, Albany 1974.
- İbn Sînâ, *en-Necât*, Yay., A. Umeyra, Beyrut 1992.
- Spiegel (Fr. von), *Éranische Alterthumskunde*, 3. cilt, Leipzig 1878.
- Rawlinson (H.C.), "Memoir on the Site of the Atropatienian Ecbatana", *the Journrd of the Royal Geographical Society of London*, c. 10, 1841.
- Rawlinson (H.C.), "Notes on Khiwa", *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, c. 17, No. 3, 1872-1873.

